

Indledning

Balancen mellem arbejdsliv og familieliv – eller manglen på samme – har gennem snart mange år været på dagsordenen, både i den politiske debat og i arbejdslivsforskningen. Det skyldes blandt andet Danmarks høje erhvervsfrekvens for kvinder samt ikke mindst den kendsgerning, at frekvensen er højest for kvinder i den fødedygtige alder (Danmarks Statistik). Selvom Danmark også er førende, når det gælder udbudet af børneinstitutioner, føler mange 'selverhvervende' kvinder (som de blev kaldt indtil for nogle årtier siden) sig stadig fanget i 'dobbeltarbejdet' (en anden term fra en ikke så fjern fortid).

Inden for de sidste 20-30 år har også flertallet af småbørnsfædre fundet ud af, at deres rolle i familien kunne være en anden end forsørgerens. Men stadig er mænd i alderen 30-39 år den gruppe på arbejdsmarkedet, der arbejder allermost (ibid.), og derfor oplever også stadig flere småbørnsfædre, at de har problemer med at skabe balance mellem arbejdsliv og familieliv.

Tidsskrift for ARBEJDSLIV har tidligere taget temaet "Arbejdsliv og familieliv" op i forskellige sammenhænge. I 1999 udgav vi et temanummer om "Virksomhedens sociale ansvar" (Kold m.fl. (red.)), hvor især en artikel af Tine Rostgaard om familievenlige arbejdsmarkedsstrategier i europæisk perspektiv var relevant. I temanummeret om "Køn og arbejdsliv" fra 2003 (Hansen m.fl. (red.)) behandlede Sidsel Lond Grosen & Karen Il Wol Knudsen samt Helle Bach & Peter Sidelmann temaet i artikler med cases fra henholdsvis tre store koncerner og centraladministrationen. Endelig drøftede

Helle Holt i et temanummer fra 2003 om det fleksible arbejde (Bottrup m.fl. (red.)), hvorvidt indflydelse på egen arbejdstid er en løsning på problemer med tilpasningen mellem arbejdsliv og familieliv, samt om der er forskel på betingelserne herfor i mande- og kvindedomineret arbejde.

Når redaktionen nu har valgt at udgive et helt temanummer om "Balancen mellem arbejdsliv og familieliv", skyldes det især tre forhold i tiden, der er med til at give temaet ny aktualitet. For det første det stigende fokus på *stress* som et samfundsmæssigt problem, hvor balancen mellem arbejde og andet liv er en central faktor. Selvom sammenhængen mellem lang arbejdstid og stress ikke er entydig (som det også fremgår af flere af temanummerets artikler), er det i denne forbindelse interessant, at Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2006) for nyligt kunne vise, at Danmark er det land i OECD, der i perioden 1995-2006 har haft den største stigning i antallet af arbejdstimer pr. beskæftiget. Denne udvikling gør i hvert fald ikke temanummeret mindre relevant. Temaet "Stress" vil desuden få en selvstændig behandling i næste nummer af *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, der udkommer i juni 2007.

En anden årsag til temanummerets aktualitet skal findes i arbejdslivets forandring hen imod øget decentralisering, individualisering, fleksibilitet, grænseløshed osv., som meget tyder på, er med til at skærpe balanceproblemerne. Det skaber behov for ny viden og nye strategier samt ikke mindst for en differentiering af viden og strategier tilpasset arbejdsmarkedets forskellige målgrupper.

For det tredje udgør regeringens nedsættelse af Arbejds- og Familiekommissionen en helt konkret anledning til, at *Tidsskrift for ARBEJDSLIV* kommer med vores input til den aktuelle debat netop nu. Kommissionen forventer at komme med sin redegørelse i april 2007, og derfor er det god timing, når tidsskriftet allerede i februar kan præsentere forskningens bud på årsager til og løsninger på balanceproblemerne.

Familiepolitik i fokus

Gennem mange år var indsatsen for at forbedre balancen mellem arbejdsliv og familieliv forvist til en niche inden for ligestillingen, det være sig i forskning som i det politiske liv. Men op gennem 1990'erne var bl.a. indsatsen omkring familievenlige arbejdspladser og debatten omkring børnepasningsorloven med til at give temaet en selvstændig profil.

Omkring år 2000 udpegede flere af de faglige organisationer *familiepolitik* til et særligt fokusområde med krav om bl.a. flere omsorgsdage og fleksibel arbejdstid. Også på Christiansborg fik familiepolitikken sin egen bastion, da Regeringen Fogh II i 2004 oprettede et Familie- og Forbrugsministerium. Danmark havde ikke haft et Familienministerium, siden Camma Larsen-Ledet var familieminister fra 1966-68, men regeringen ønskede – i overensstemmelse med traditionel borgerlig ideologi – at styrke familien som samfundsinstitution ved at løsrive den fra ligestillings- og beskæftigelsespolitikken.

I 2005 kom balancen mellem arbejdsliv og familieliv for alvor på mediernes dagsorden, da Regeringen nedsatte Familie- og Arbejdslivskommissionen. Kommissionens opgave er at kortlægge og analysere, hvilke krav det moderne familieliv og det moderne arbejdsliv stiller til fremtidens mere fleksible samfund, herunder til et fleksibelt

arbejdsmarked og til en mere fleksibel offentlig og privat service. Kommissionen er uafhængig, og regeringen har lagt vægt på, at den er bredt sammensat. Formand er forhenværende rektor for Københavns Universitet, Linda Nielsen, der har bidraget med en debatartikel til dette temanummer.

Herefter gik det slag i slag. Tænketanken Center for Balance mellem Arbejdsliv og Familieliv kom i januar 2006 med deres anbefalinger og rapport. HK havde i februar en høring om emnet. I maj fulgte FTF (2006) og Teknologirådet (2006) med hver deres rapporter og konferencer. Danmark har også haft sin første nationale fokusuge for 'work life balance', som temaet hedder i den engelsktalende verden, arrangeret af Center for Balance mellem Arbejdsliv og Familieliv. I 2007 vil tiltaget blive fulgt op af en ny fokusuge om 'work life balance'. Centret har desuden for første gang kåret Årets familievenlige virksomhed og chef.

Men meget tyder på, at der stadig er langt fra de gode hensigter til de reelle tiltag og forbedringer. For eksempel finder den øgede opmærksomhed omkring balanceproblemerne sted i en politisk virkelighed, hvor der tales mere og mere skingert om flaskehalsproblemer på store dele af arbejdsmarkedet. Hvis vi skal bevare velfærden, må vi alle arbejde *mere* og ikke *mindre*, lyder det fra vismænd, politikere og arbejdsgivere. Hvordan det skal ske samtidig med, at vi tilstræber en bedre balance mellem arbejdsliv og familie, melder historien ikke noget om. Dette paradoks udgør endnu en god grund til, at *Tidsskrift for ARBEJDSLIV* nu igen tager temaet om arbejdsliv og familieliv op.

Hvad er balance mellem arbejdsliv og familieliv?

Men hvad skal vi forstå ved balance mellem arbejdsliv og familieliv? Det er der mange forskellige bud på – de fleste af dem præsenterer

teres i temanummerets artikler. En gennemgående forståelse er dog, at der ikke findes én standardmodel for balancen og dermed heller ingen universalmidler til at opnå den. Tværtimod vil den i vidt omfang opleves forskelligt fra person til person, ligesom den kan ændre sig over livsfaser og nogle gange fra dag til dag, når store og små begivenheder indtræffer i livet.

Det har imidlertid været vigtigt for temaredaktionen at opfordre forfatterne til at søge efter de kollektive tendenser i de individuelle forhold. Det, der opleves unikt for den enkelte, viser sig, når problemet anskues i et større perspektiv, ofte at være et fælles problem for større grupper på bestemte dele af arbejdsmarkedet eller i bestemte livssituationer. Den ofte anvendte forklaring på en valgt balancestrategi – *“Sådan har vi indrettet os i vores familie, fordi det passer bedst til os”* – viser sig typisk at være udtryk for en fælles strategi med fælles konsekvenser, f.eks. i forhold til den samfundsmæssige kønsarbejdsdeling. Derfor kræver individuelle balanceproblemer ofte kollektive løsninger, det være sig på arbejdspladsen eller i forhold til overenskomster og lovgivning.

Et andet blødt punkt i debatten handler om terminologien. Skal vi tale om balance mellem arbejdsliv og *familieliv*, balance mellem arbejdsliv og *privatliv* eller mellem arbejdsliv og *andet liv*? Kært barn har mange navne, og der er mange forskellige forslag til, hvad vi skal kalde ‘livet ved siden af arbejdet’. Det engelske begreb, ‘work life balance’, lægger således op til at tale om arbejde og liv i almindelighed. Men at arbejdslivet er det ene område i balanceproblematikken, er alle dog enige om.

I forlængelse heraf ligger også påpegningen af, at *alle* mennesker på arbejdsmarkedet er omfattet af problemstillingen – uanset køn, alder og civilstand, og uanset om man har børn eller ej. Balance handler også om at have tid til at følge sin gamle mor

på plejehjem eller hunden til dyrlægen. Det handler om at have overskud til at finde en kæreste, hvis man savner sådan en, om at have tid til at spille på tromme eller løbe maraton og om at have ressourcer til at deltage aktivt i samfundsudviklingen.

Den hidtidige forskning

Den hidtidige forskning på området har fokuseret på tilpasningsproblemer, først og fremmest tidskonflikter, mellem arbejdsliv og familieliv. Ubalancen har været tematiseret både i befolkningsundersøgelser samt som omdrejningspunkt for studier af arbejdspladser og familier.

Fordelingen af tid mellem arbejde, fritid, praktisk husarbejde og omsorg for børn har været undersøgt i flere befolkningsundersøgelser af tidsanvendelse. I det seneste omfattende studie af danskernes tidsanvendelse fra 2001 (Bonke 2002) sammenlignes med et lignende studie fra 1987 (Andersen 1988). Nogle af hovedkonklusionerne er, at forbruget af tid på både lønarbejde og husholdningsarbejde er steget, samt at fordelingen stadig er ulige for kvinder og mænd, ligesom sandsynligheden for stress er størst blandt kvinder (Lausten & Sjørup 2003). Jacobsen & Tonboe (red. 2004) viser tilsvarende i en antologi om *Arbejdssamfundet*, hvordan familielivet og privatlivet sættes under pres, mens fritiden reduceres, og det sociale samvær flytter ind på arbejdspladserne.

Arbejdspladsundersøgelser med tidskonflikter som tema har indbefattet studier af samspil mellem køn, karriere og familie (Billing 1991; Bach & Sidelmann 2003), mulighederne for at tilpasse arbejdet til familien (Holt 1994), intervenserende projekter, der skulle øge tilpasningsmulighederne (Holt & Thaulow 1996) og relationer mellem arbejdsliv og familieliv på familievenlige arbejdspladser (Grosen & Knudsen 2003). Fælles for disse studier er, at de har

fokus på de barrierer for balance, der ligger i *arbejdet* og den måde, det er organiseret på. Fælles er også, at de har et eksplicit fokus på *køn*, og hvad køn betyder for oplevelsen af ubalance mellem arbejdsliv og familieliv, for eksempel i kraft af forestillinger om mødre og fædre og kvinde- og manderoller i familie og arbejde.

Studier, der har taget udgangspunkt i studier af familier, har naturligt nok haft et større fokus på håndtering af (u)balancen. Med et udtalt kønsperspektiv har der været særlig opmærksomhed på forhandlingen mellem forældrene om blandt andet tidsfordelingen mellem arbejde og familie (Aunbirk 1993; Hestbæk 1995). Desuden beskrives forskellige strategier, som forældrene anvender for at få familie- og arbejdsliv til at hænge sammen (Borg 1993). Også i disse studier af familier lægges der vægt på strukturelle eller institutionelle perspektiver, såsom generelle lønforskelle mellem kvinder og mænd, kønssegregeringen af arbejdsmarkedet, barselslovgivningens udformning osv., som noget der har betydning for forhandling og strategier.

Fra køn og struktur til familie og individ

Artiklerne i dette temanummer trækker på samme problemstilling om tidskonflikter mellem arbejds- og familieliv, men især de tre første artikler adskiller sig på flere punkter fra den hidtidige forskning. For det første er balanceproblematikken centreret omkring den enkelte person eller den enkelte families valg frem for omkring strukturelle eller institutionelle barrierer og løsninger. Det åbner op for nogle mere positive perspektiver i balancediskussionen, men som den sidste artikel påpeger, er nye individuelle valgmuligheder ikke i sig selv garanti for en god balance.

For det andet inddrager forfatterne kun i begrænset omfang betydningen af social differentiering, herunder at problemer og muligheder kan være skævt fordelt i forhold til sociale vilkår. Det gør sig også gældende i forhold til køn, hvor vi i temaredaktionen har været overraskede over fraværet af et kønsperspektiv i flere af artiklerne. Vi har diskuteret, om det kan hænge sammen med prioriteringen af den enkelte person og/eller familie frem for strukturelle eller institutionelle forhold, da det ofte først er i den større sociale sammenhæng, at kønspektivet springer i øjnene.

For eksempel tematiserer to af artiklerne det at have mulighed for at arbejde hjemme og selv strukturere sit arbejdsliv og relationen til familielivet som et individuelt vilkår. Men i praksis er disse individuelle betingelser ofte kollektivt struktureret gennem kønnet som en afgørende identitetsmarkør. Både arbejdslivet og familielivet repræsenterer rum, hvor der tænkes og gøres køn, og disse praksisser er med til at fastlægge, hvilke forestillinger, opfattelser og handlemuligheder der er for henholdsvis kvinder og mænd. På den baggrund kan de to rum ikke ses som kønsneutrale størrelser, men må derimod ses som steder, der udstikker betingelser, som ofte stiller de to køn vidt forskelligt. Disse kønnede processer indvirker således på problematikken om arbejdsliv og familieliv, og som adskillige forskere (Højgaard 1990; Bilfelt 1997; Andersen & Bloksgaard 2004; 2006; Holt m.fl. 2006) har påvist, giver dette ofte anledning til forskellige dilemmaer for kvinder og mænd.

En anden forklaring på det fraværende kønsperspektiv kan være, at de tendenser, der gør sig gældende i det øvrige samfund, nu også slår igennem i forskningen. Hvor arbejdslivs- og familielivsproblematikken, som nævnt, tidligere var en niche inden for ligestillingsforskning og -politik, kommer den som *familiepolitik* bredere ud i samfun-

det og dermed også til forskningsmiljøer, der ikke har tradition for at inddrage et kønsperspektiv. Frem for udelukkende at beklage fraværet af køn i artiklerne kan vi derfor glæde os over, at institutioner som handelshøjskolerne i København og Århus nu også har sat balancetemaet på forskningsprogrammet.

I forlængelse heraf er det også glædeligt, at vi med temanummeret kan præsentere undersøgelser, der ikke før har været præsenteret i offentligheden. Ny empiri giver ny viden og erkendelse, der strategisk anvendt kan føre til nye redskaber og løsninger på balanceproblemerne både for den enkelte og for større grupper i samfundet.

De enkelte artikler

Temanummeret indledes med noget så usædvanligt som en artikel skrevet af tre bachelorer. Men temareaktionen har fundet bidraget fra *Stine Lyngborg, Kirstine Guldager Madsen & Gitte Løth Skoust* fra Aalborg Universitet så væsentligt, at vi ikke var i tvivl om, at vi ville bringe det. Forfatterne har nemlig udviklet en både simpel og avanceret model til at beskrive og analysere balancen på vippen mellem arbejdsliv og familieliv i konkrete familier. Selvom modellen bygger på empiri fra en kvalitativ undersøgelse af mellemlags- og småbørnsforældre, vil den uden tvivl også kunne anvendes som redskab til at afdække situationen i andre familier.

Hovedpointen i både model og artikel er, at det handler om at skabe overensstemmelse mellem *idealer* og *realiteter*. Det kan lyde simpelt, men er det langt fra altid i en kaotisk hverdag. Det viser de empiriske cases, der præsenteres i artiklen. Balance mellem idealer og realiteter kan – ifølge forfatterne – kun opnås, hvis familien bruger strategier, der er tilpasset karakteren af de forhold, der skaber ubalancen: *Praktiske* problemer skal løses med *praktiske* strategier, og *emotionelle*

problemer skal løses med *emotionelle* strategier. Ellers går det galt.

Steffen Korsgaard & Helle Neergaard fra Handelshøjskolen i Århus diskuterer med udgangspunkt i iværksætterhvervet muligheden for at skabe balance mellem familie og arbejdsliv ved at blive selvstændig. Artiklens omdrejningspunkt er en diskursanalyse inspireret af Michel Foucault, hvor den traditionelle samfundsvidenskabelige iværksætterdiskurs med fokus på økonomisk vækst diskuteres i relation til 'mompreneurship', en diskurs hvor balance mellem arbejde og familieliv er i fokus.

Ud fra Josephs Schumpeters teorier om iværksætteri analyserer og diskuterer forfatterne de to diskurser i forhold til hinanden. Analysen viser, at den traditionelle samfundsvidenskabelige iværksætterdiskurs indeholder kønsdiskriminerende elementer, der er med til at undertrykke mompreneurships anerkendelse og legitimitet indenfor iværksætteri. Korsgaard & Neergaard argumenterer på denne baggrund for en mere *rummelig* italesættelse af iværksætteri, hvor iværksætteri ikke udelukkende anskues som en økonomisk aktivitet rettet mod profitmaksimering og vækst, men også som et redskab til at skabe bedre balance mellem arbejdsliv og familieliv.

Anders Raastrup Kristensen fra Copenhagen Business School diskuterer med udgangspunkt i et pilotstudie om distancearbejde i et TDC mobil call center tre typer af *fleksibilitet*, som medarbejderne bruger til at skabe balance mellem deres arbejds- og familieliv. Artiklen introducerer i den forbindelse begrebet 'usknelighed', der bl.a. opstår, når en medarbejder ikke længere skelner sit eget personlige perspektiv fra virksomhedens strategiske perspektiv.

Det teoretiske udgangspunkt for artiklen er en diskussion af 'det grænseløse arbejde', og hovedpointen er, at fleksibilitet ikke alene skal anskues som en mulighed, virksom-

heden tilbyder medarbejdere, men derimod ses som et *regulerende princip* for medarbejdernes selvforhold mellem arbejds- og familieliv. Diskussionerne og analyserne i artiklen viser, at det fleksible og grænseløse arbejde på en måde erstattes af medarbejdernes individuelle håndtering af grænsen mellem arbejds- og familieliv. På den ene side er medarbejderne selv de uendelige ressourcer og en del af produktivitetens grænseløshed, og på den anden side udgør medarbejderne også en grænse for produktiviteten. Raastrup Kristensen påviser således, hvordan fleksibilitet kan anskues som et værktøj til at styre det grænseløse arbejde og kombinere arbejde og familieliv.

I den sidste artikel undersøger tre forskere fra Arbejdsmiljøinstituttet, *Karen Albertsen, Tage Søndergaard Kristensen & Jan Pejtersen*, arbejdstidens betydning for balancen. Forfatterne tager udgangspunkt i data fra en undersøgelse af over 3.000 personers psykiske arbejdsmiljø og stiller i overskriften spørgsmålet om, hvorvidt *indflydelse på arbejdstidens placering* kan være med til at forbedre arbejde-privatlivsbalancen for den enkelte. Undersøgelsen viser, at dette kun i meget begrænset omfang er tilfældet. Personer, der har lange arbejdsdage eller en arbejdstid, der ligger uden for den normale arbejdstid, oplever problemer med balancen, der ikke kan kompenseres ved stor indflydelse på arbejdstidens placering. For disse personer er fleksibilitet kombineret med selvledelse dermed ikke løsningen på ubalancen, men derimod en del af problemet.

Hidtil har det især været såkaldte vidensarbejdere, der har haft en sådan arbejdstids-

struktur, men med den øgede fleksibilitet og grænseløshed i arbejdet og arbejdstiden vil stadig flere grupper på arbejdsmarkedet opleve de samme problemer. Selvom de ved, at det pt. er urealistisk, ser forfatterne ikke andre løsninger end en generel begrænsning af arbejdstiden – velvidende at de politiske vinde blæser i den stik modsatte retning.

Teamnummeret slutter med en debatar-tikel af formanden for Familie- og Arbejdslivskommissionen, *Linda Nielsen*. Hun efterlyser her mere forskning i, hvad danskerne oplever som den gode balance, idet hun gør opmærksom på den store mangfoldighed på området. Kommissionen har i sit arbejde savnet større viden om, hvordan forskellige befolkningsgrupper oplever og ønsker balancen. Denne viden er nødvendig for at give arbejdspladser og andre interessenter et bedre grundlag at udvikle løsninger på.

Med denne opfordring fra Familie- og Arbejdslivskommissionen slutter vi indledningen til temanummeret. Som supplement til de anbefalinger, som Kommissionen må komme med til april, vil vi fra temaredaktionens side anbefale, at der afsættes flere midler til forskningen på området, herunder til det øgede samarbejde på tværs af universiteterne, som temanummerets artikler lægger op til. Resultaterne fra den 'gamle' og den nye forskning må sammentænkes til ny viden og nye strategier tilpasset virkeligheden i de mange arbejds- og familieliv i Danmark i det 21. århundrede.

Temaredaktionen

Helle Lund, Pernille Tanggaard Andersen, Sidsel Lond Grosen, Vibeke Kold

REFERENCER

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2006): *Danmark har haft den største vækst i antal arbejdstimer per beskæftiget de seneste 10 år i OECD*,

AERådet, 13. december, <http://www.aeraadet.dk/media/filebank/org/mw-arbtid-oecd.pdf>.

Andersen, Dines (1988): *Danskernes dagligdag*,

- København, Socialforskningsinstituttet.
- Andersen, Pernille Tanggaard & Lotte Bloksgaard (2004): *Når køn forhandler løn*, LO-Dokumentation 1/2004, København, LO.
- Andersen, Pernille Tanggaard & Lotte Bloksgaard (2006): Gendered negotiations of competences and management, i *Nordic Journal of Women's Studies*, 4, (Under udgivelse).
- Aunbirk, Anette (1993): *Forældreskab til forhandling*, København, Forlaget Sociologi.
- Bach, Helle & Peter Sidelmann (2003): Hvorfor er der så få kvindelige ledere i centraladministrationen?, i *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 5, 4, 21-40.
- Bilfelt, Annette (1997): *Man skal være sej*, ph.d.-afhandling, Roskilde, Roskilde Universitetscenter.
- Billing, Yvonne Due (1991): *Køn, karriere, familie*, København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Bonke, Jens (2002): *Tid og velfærd*, København, Socialforskningsinstituttet.
- Borg, Karin (1993): Familieliv og fleksibel arbejdstid, i Søren Carlsen & Jørgen Elm Larsen (red.): *Den svære balance – om sammenhængen mellem arbejdsliv og familieliv set i et ligestillingsperspektiv*, København, Ligestillingsrådet.
- Bottrup, Pernille, Christian Helms Jørgensen & Hans Jeppe Jeppesen (red.) (2003): *Æder det fleksible arbejde sjæle op?*, Tidsskrift for ARBEJDSLIV, 5, 3.
- Center for Balance mellem Arbejdsliv og Familieliv (2006): *Balance mellem Arbejdsliv og Familieliv*, rapport, januar, www.cbaf.dk.
- Danmarks Statistik, Statistikbanken.
- FTF (2006): *Det hele Liv*, magasin, maj.
- Grosen, Sidsel Lond & Karen Il Wol Knudsen (2003): "Men det er da noget kvinder gør" – relationer mellem arbejdsliv og køn, i *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 5, 4, 41-57.
- Hansen, Anette Eklund m.fl. (2003): *Køn og arbejdsliv*, Tidsskrift for ARBEJDSLIV, 5, 4.
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1995): *Forældreskab i 90'erne*, København, Socialforskningsinstituttet.
- Holt, Helle (1994): *Forældre på arbejdspladsen – en analyse af tilpasningsmulighederne mellem arbejdsliv og familieliv i kvinde- og mandefag*, København, Socialforskningsinstituttet.
- Holt, Helle (2003): Indflydelse på egen arbejdstid som løsningen på tilpasningen mellem arbejdsliv og familieliv, i *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 5, 3, 23-40.
- Holt, Helle & Ivan Thaulow (1996): *Erfaringer fra et udviklingsprojekt om familievenlige arbejdspladser*, København, Socialforskningsinstituttet.
- Holt, Helle m.fl. (2006): *Det kønsopdelte arbejdsmarked*, København, Socialforskningsinstituttet.
- Højgaard, Lis (1990): *Vil kvinder lede?*, København, Ligestillingsrådet.
- Jacobsen, Michael Hvid & Jens Tonboe (red.) (2004): *Arbejdssamfundet*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Kold, Vibeke, Helle Holt & Ivan Thaulow (1999): *Virksomhedens sociale ansvar*, Tidsskrift for ARBEJDSLIV, 1, 2.
- Lausten, Mette & Karen Sjørup (2003): *Hvad kvinder og mænd bruger tiden til. Om tidsmæssig ligestilling i danske familier*, København, Socialforskningsinstituttet & Center for Ligestillingsforskning.
- Rostgaard, Tine (1999): "Kan vi ikke gøre det lidt bedre?", i *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 2, 1, 55-72.
- Teknologirådet (2006): *Balancen mellem arbejds- og andet liv*, august, www.tekno.dk.